

FARKLI COĞRAFYALARDA YAŞAMIŞ İKİ ŞAİRİN “ŞİTÂ’İYYE”LERİNDE KIŞ

Prof. Dr. İsmail ÜNVER*

ÖZ: Bu makalede, Fuzulî ve Nedîm’in “şîtâ’iyye”lerinden hareketle, coğrafi farklılıkların şiire yansımalarını göstermek amaçlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Divan şiiri, şîtâ’iyye , Fuzulî, Nedim, kış.

Winter in Their “Şîtâ’iyye”s of The Two Poets Lived in Different Areas

ABSTRACT: This article aims to show the reflections of the poetry, moving from Fuzulî and Nedîm’s “şîtâ’iyye”s.

Key words: Divan şiiri (Divân poem), şîtâ’iyye , Fuzulî, Nedim, winter,

Bilindiği gibi edebiyat çalışmalarında genellikle şair ve yazarlar arasında karşılaştırma yapılırken birbirine benzeyen, birbirinden etkilenen şahsiyetler üzerinde durulur, benzerlikler ve etkileşimler ortaya konulur.

Biz bu yazıda iki şair arasındaki benzemezlikten yola çıkmak istiyoruz. Doğdukları ve yaşadıkları muhitler farklı, yaşadıkları dönemler yaklaşık iki yüzyıl kadar aralıklı, kişilik ve üslûp bakımından da birbirine benzemeyen iki şairin “şîtâ’iyye” başlıklı kasideleri üzerinde duracağız.

Yukarıda sıralanan farklılıklar dikkate alındığında aynı şeyi de anlatsalar, bu iki şairin şiirlerinde farklılık bulunması tabii görülecektir. Yazımızın sonunda iki şairin aynı konudaki şiirlerinin benzemeyiş nedenlerine bir başkası eklenmiş olacaktır.

* A. Ü. DTCF Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (emekli), ismail.unver@emu.edu.tr

Bu yazıda “şitâ’iyye”leri karşılaştırılacak olan iki şair Fuzulî ve Nedim’dir.

Fuzulî’nin “Kaşîde-i Şitâ’iyye” başlıklı şiiri¹ mef’ûlü/ fâ’ ilâtü/ mefâ’ ilü/ fâ’ ilün kalıbıyla yazılmış 45 beyitlik bir kasidedir. Kasidenin 1-6, 8-9, 11-12, 25 ve 42 numaralı 12 beyti sonbahar ve kışla ilgilidir. Şimdi bu beyitleri görelim.

Kaşîde-i Şitâ’iyye

1. Bir gün ki dey ‘ alâmetin itmişdi âşkâr
Dutmuşdı yüz füsürdelüğe tab‘ -1 rûzgâr
2. Bâd-ı hazân yetüp harekât-ı şeni‘ ile
Her yan dıraht rahtını itmişdi târ-mâr
3. Şarşar hücüm-ı gâret-i bustâna ‘ azm idüp
Aşl ile kıymamışdı ağaçlarda berg ü bâr
4. Bergini şâh-ı gül yile virmişdi ser-te-ser
Ya‘ nî tecemmüline cihânuñ ne i‘ tibâr
5. Tay kılmış idi sebze bişâşını bûstân
Ya‘ nî ki mu‘ teber degül esbâb-1 müste‘âr
6. İl beyle faşllarda temennâ-yı künc ider
Men eyledüm şabâ kimi gülşen yaña güzâr
.....
8. Dolmuş kadeh şarâb ile gelmiş ayağa kim
Ger lâle getdi ise menem şem‘ -i lâlezâr
9. Mîna-yı sebz luţf ile durmuş ayağa kim
Ger gönce fânî oldı menem ‘ ömr-pâydar

¹ *Fuzulî Divanı*, K. Akyüz, S. Beken, S. Yüksel, M. Cunbur, T. İş Bankası yayını, Ankara, 1958, s. 110-113. Bu baskıdan alınan metinde bazı değişiklikler yapılmıştır.

-
11. Her ıurfa nahı berg-i ıazân ile bağlamış
Meyl-i 'imâret eyleyüben tâķ-i zer-nigâr
12. Yığmış fezâ-yı bâğa ıazân bergi ııştler
Güyâ hevâ hücumına dutmaķ diler ıışâr
-
25. Cismüm cefâ-yı şiddet-i berd ile nâ-tüvân
Başum belâ-yı ıâdişe daşıyla sengsâr
-
42. Bu resmdür bürehne olup kışda her dirahıt
Tecdîd-i kisvet eylemek eyyâm-ı nev-bahâr

Fuzulî'nin kasidesi yukarıda aktarılan beyitler dışında bütünüyle şairin iç dünyası ile ilgilidir. Şair o beyitlerde adetâ iç âlemindeki karamsarlığı hayâl edebildiği kışla özdeşleştirir, iç dünyasını karartan feleğe serzenışte bulunur. Felekten bu karamsarlığa gerek olmadığı, bütün ağaçların kışın çıplak olduğu, baharda giysilerini yeniledikleri, kendisi gibi bir âşığın Allah'ın lütuf ve kereminden umut kesmemesi gerektiği yolunda öğütler alır. Kısaca söylemek gerekirse bu kaside bir övgü şiiri değildir. Doğrudan şairin kendi iç dünyasıyla ilgilidir.

Nedim'in "şitâ'iyye der-Vaşf-ı Sulţân Aĥmed-i Cem-şüküh ve Medĥ-i İbrâhîm Paşa" başlıklı kasidesi ² ise, mefâ' ilün/ fe' ilâtün/ mefâ' ilün/ fe' ilün kalıbıyla yazılmış 56 beyitlik bir şiirdir. Kasidenin 1-14 ve 16 numaralı 15 beyti doğrudan kışla ilgilidir.

Şimdi de Nedim'in kışı anlatan beyitlerine bakalım:

² *Nedim Divanı*, H. N. Boztepe, İstanbul, 1340, s. 41-42; A. Gölpinarlı, İstanbul, 1951, s. 57-58.

1. O rütbe itdi bu keskin şoğuk zemîne eşer
Miyân-ı cüyada gömgök kesildi nîlûfer
2. Başında qar şaçığı sarık arçada sâde
Niçe gezer bu şoğuklarda bilmezem ‘ar‘ ar
3. Şitānuñ itdügi bîdâdı mülk-i gülşende
Efendi! Biñde birin söylesem dolar defter
4. Ayağı toñmadı mı havzuñ evvelâ başdan
Ya düşmedi mi çenāruñ eli çemende meger
5. Hazān yili eşer itmiş mişāl-i riḥ-i firāk
Bu hastelik beden-i servi qorqaram şarşar
6. Kanı çemendeki germiyyet-i tarab şimdi
‘Aceb ne hâlde bülbül didükleri qaşmer
7. Qomaz getürmege büy-ı bahārı bād-ı şabā
Kenār-ı bāmda yaḥlar turup yalın hañçer
8. Toñar şoğukdan efendi! Semender âteşde
Bir iki gün daḥı böyle eserse bu şarşar
9. Bürüdet öyle ki buzlanmasun diyü lâyıq
Qonulsa penbeye yâqūt-pāreveş aḥker
10. Açılmaz oldu çemenlerde çeşm-i şehlâsı
Degirdi nergise de çeşm-i rûzgār nazār
11. Görüp bu ḥâli gülistānda toñdı cedvel-i āb
Bahāra dek duramaz qorqaram kenār çizer
12. Kılıç gibi eseyor şarşar-ı zemistānî
Nihāl giyse n’ola yaḥdan āhenin miğfer

13. Kesâdı yok hele kış günleri ‘aķâr-ı ğamuñ
 Ğarâb ħâneler aķmazsa da hele tamlar

14. Düşüp bu gice tevâriĥe fikr-i gülle hezâr
 Ayâz kışsasıñ itdi şabâĥa dek ez-ber

.....

16. Efendim! “Āĥ hevâlar bugün şoĝuķ” diyerek
 Şoĝuldu ķoynına ol mâĥ-pârenüñ micmer

Nedim’in “şitâ’yye”sinde bu 15 beytin dışındaki beyitler tegazzül ve medhe ayrılmıştır. Şair, Sultan III. Ahmed’i ve bütün varlığıyla baĝlı bulunduĝu Damat İbrahim Paşa’yı över.

Birbirinden içerik bakımından da bütünüyle farklı olan bu iki “şi-tâ’yye”de “şitâ”yı yani kışı anlatan, tasvir eden ifadeleri günümüz Türk-çesiyle özetleyelim.

Fuzulî’nin “şitâ’yye”sindeki on iki beyitte kışla doğrudan ilgili ifadeleri sıralayalım:

1. Kışın gelişi ile rüzgarın (zamanın) donukluĝa yüz tutması;
2. Hazan yelinin ağaçların varını yoĝunu dağıtması;
3. Şiddetli fırtınanın ağaçlarda meyve ve yapraktan eser bırakma-ması;
4. Gülün yapraklarını yele vermesi;
5. Bahçenin yeşil örtüsünü ortadan kaldırması;
6. Lâlenin ve goncanın ortadan kaybolması;
7. Bütün taze fidanların altın işlemeli taklar kurması;
8. Hazan yapraklarının bahçenin etrafına yığılması;
9. Şairin bedeninin soĝuĝun şiddetiyle güçsüz kalması;
10. Bütün ağaçların kış mevsiminde çıplak kalmaları, baharda giy-silerini yenilemeleri.

Nedim'in "şitâ'iyye"sindeki on beş beyitte kışla doğrudan ilgili ifadeler de şöyle:

1. Nilüferlerin şiddetli soğuk nedeniyle gömgök kesilmesi,
2. Ardicın başında kar saçığı sarık eğninde sade (tek renk yalın kat giysi) ile dolaşan bir insana benzemesi;
3. Kışın, gül bahçesinde sayılamayacak kadar çok zulümler işlediği;
4. Havuzun ayağının donması, çınarın elinin düşmesi;
5. Hazan yelinin, servi ayrılık rüzgarı gibi etkilemesi;
6. Bahçede sevinç ve mutluluktan eser kalmaması, bülbülün ortadan kaybolması;
7. Saçaklarda yalın hançer gibi duran buzların tan yelinin bahar işaretleri getirmesine engel olması;
8. Soğuk fırtına nedeniyle ateşte yaşayan semenderin bile donabileceği,
9. Şiddetli soğuk nedeniyle korun (közün) pamuk içinde saklanabileceği;
10. Bahçelerde nergisten eser kalmaması,
11. Gül bahçesindeki arkın donması;
12. Şiddetli kış fırtınasının kılıç gibi esmesi, fidanların başlarına buzdan miğfer giymesi;
13. Kış günleri gamın kederin eksik olmaması, eski evlerin damlalarının akmasa da damlaması;
14. Bu şartlarda bülbülün eskiye özlem duyarak Ayaz kıssasını ezberlemesi,
15. Tütsü kabının "bugün havalar soğuk" diyerek ay parçasına benzeyen güzelin koynuna sokulması.

Bu karşılaştırma Fuzulî'nin tasvir ettiği kışla Nedim'in "şitâ'iyye"sindeki kışın ne kadar farklı olduğunu gösteriyor. Fuzulî'de serince bir sonbahar havası, Nedim'de ise dondurucu bir kış soğuğu yaşıyo-

ruz. Aradaki fark ise Bağdat'la İstanbul'un kış mevsimindeki ısı farkı kadardır.

Gün-be-gün mu' tedil olmakda hevâ-yı Bağdâd

Gayret-i ürdibehişt oldı şitâ-yı Bağdâd³

beytinde IV. Murad ile Bağdat seferine giden ve oranın kışını yaşayan Şeyhülislâm Yahyâ'nın, Bağdat'ın kışının baharı kışkandıracak kadar ılıman olduğunu söylemesi de Fuzulî'nin tasvir ettiği kış tablosunu onaylamaktadır.

Fuzulî gördüğü, yaşadığı kışı şiirle ifade etmekten aciz bir şair olmadığı gibi, Nedim de Evliya Çelebi gibi hayal edilmesi bile imkânsız bir kış tasviri yapmamıştır. Bu iki tasvir de son derece gerçektir.

İki şairin kış şiirlerindeki bu benzemezlik, çalışmalarımızın başka boyutlara da taşınması gerektiğini göstermektedir. Bu da divan şiirinde coğrafi bölgelerle, iklimle, bitki örtüsüyle ilgili verilerin tespit edilmesi olmalıdır. Bu tesbitler sonunda, yazımızda gösterilenlerden çok daha fazlası elde edilebilecek, coğrafi farklılıkların edebiyatı nasıl etkilediği görülebilecektir. Bizim burada sunduğumuz örnek, sadece iki şairde bir mevsimin nasıl tasvir edildiğine ve bu iki şairin kış mevsimini görüp yaşayabildikleri ölçüde tasvir ettiklerine dikkat çekiyor. Benzer karşılaştırmalar, “bahâriye” ve “temmûziyye”ler için de yapılabileceği gibi, bitki örtüsünün şiire yansımaları açısından da denenebilir. Bu çalışmalarda yapılmış ve yapılmakta olan divan tahlili çalışmalarından ve mesnevilerden de kaynak olarak faydalanılabilir. Bugüne kadar çok sayıda divan tahlili ortaya konduğu hâlde, bu çalışmalarda ayrılmış olarak bekleyen verilerden senteze gidilmemektedir.

Divan şiirinde hayalin, duygu ve düşünce yanında hatta onların da önünde önemli bir yeri vardır. Fuzulî ve Nedim'in “şitâ'iyeye”lerinde duyularıyla sınırlı bir tahayyül gözlenmektedir. Bu da divan şiirinde şairin hayal gücünün duyularıyla sınırlı olduğuna, yani hissedebildiği ölçüde hayal edebildiğine tanıklık etmektedir. Bu kısa yazımızın amacı hem his ve hayal ilişkisine hem de coğrafi farklılıkların şiir üzerindeki etkisine genç araştırmacılarımızın dikkatini çekmektir.

³ Şeyhülislâm Yahyâ Divânı, Dr. Hasan Kavruk, MEB. Yayını, Ankara, 2001, s. 67.